

Bokmeldinger

Lotta Fernstål og Charlotte Hyltén-Cavallius (red.) 2018. *Undersökning om de så kallade tattare eller zigeuner, cingari, bohemiens: Deras härkomst lefnadsätt, språk m.m. Samt om, när och hwarest några satt sig ner i Sverige?* Nordic Academic Press. 96. s.

Anmeldt av Grethe Paulsen Vie

Romfolkets opprinnelse og levemåte har vært et tema for folkelivsskildrere og forskere i Europa helt tilbake til 1400-tallet. Fra 1700-tallet kjenner vi flere skrifter og avhandlinger fra nordiske land som diskuterer opprinnelse, levemåte og språk – en periode da interessen for nasjonale særtrekk var økende. I 1780 skrev presten Christfried Ganander en oppgave med tittelen *Undersökning om de så kallade tattare eller zigeuner, cingari, bohemiens: deras härkomst lefnadsätt, språk m.m. Samt om, när och hwarest några satt sig ner i Sverige?* Den var et bidrag til en årlig konkurranse til «Kungliga Vitterhetsakademien» i Stockholm, og var skrevet for hånd. Gananders oppgave er skrevet på svensk, med unntak av noen få ord på andre språk. Den finnes bare i ett eksemplar, bevart i *Antikvarisk-Topografiska arkivet* i Stockholm. Den består av en tittelside og 34 paragrafer med korte kapitler. Teksten er tettekrevet, med blekk på begge sider av arkene.

En ny og trykt utgave av hans bidrag, både transkribert og i modernisert språkdrakt, kom ut på Nordic Academic Press i 2018. Transkriberingen er gjort av Lotta Fernstål. En innledning er skrevet sammen med Charlotte Hyltén-Cavallius. Utgivelsen

er en del av prosjektet «Antiziganismen och samlingarne – kunskapsproduktion och samlande vid kulturhistoriska museer och arkiv», finansiert av Kulturrådet og Riksantikvarieembetet i perioden 2016–2019. Gananders skrift har også tidligere vært kjent blant forskere som har interessert seg for romfolkets historie og opprinnelse, men med denne nytgivelsen blir Gananders skrift for første gang tilgjengelig for et bredere publikum. Selve transkriberingen er hovedmålet med nytgivelsen, ifølge bokens redaktører, Lotta Fernstål og Charlotte Hyltén-Cavallius. Et annet mål er å gi en kritisk granskning og en forståelse for avhandlingens bakgrunn.

I innledningen, som er på 16 sider med illustrasjoner, settes Gananders undersøkelse inn i dens tidsmessige rette sammenheng. De deler innledningen i tre deler – i den første diskuterer de benevnelsene «zigenare» og «tattare», i andre del diskuterer de årsaken til at Ganander skrev avhandlingen. Siste del er en kritisk lesning av Gananders avhandling. Innledningen er illustrert med bilder av originalutgaven, blant annet tittelsiden på Gananders undersøkelse og to av kapitelsidene. Her får vi et inntrykk av Gananders skrift og skrivemåte. Gananders tittelside er lett å lese – med en blanding av skjønnskrift og store blokkbokstaver. Bildet av kapitelsidene gir leseren et godt inntrykk av den tettekrevne teksten – skjønnskrift, med noter og referanser nederst på sidene. For enkelhets skyld brukes benevnelsen romfolket om «zigenare», «tattare» og «resande» i denne anmeldelsen.

Den trykte transkriberingen gjør at det er lettere å lese Gananders avhandling, da en

slipper å stave seg gjennom hans skjønnskrift. Den eldre skriftnormen er bevart, med store bokstaver og litt lange, kronglete setninger. Parallelt med transkriberingen løper en bearbejdet versjon, med modernisert språk der setningene er kortere og alderdommelige svenske ord er erstattet. Dette gjør det lettere å forstå innholdet i Gananders tekst, framfor å måtte konsentrere seg om å forstå språket og meningen med setningene. Fernstål og Hyltén-Cavalius kunne ha droppet den trykte transkriberingen av den opprinnelige teksten, og bare presentert en moderne versjon. Men ved å vise begge, blir boken også interessant i et språkhistorisk perspektiv.

Takket være Fernstål og Hyltén-Cavalius' innledning får leseren god innsikt i «Vitterhetsakademiens tavling» i historie. En av akademiets virksomheter var å utlyse offentlige skriftlige konkurranser innen skaldekunst, veltalighet og historie. I 1779 lyste de ut en konkurranse der de ville ha bidrag om «de så kallade Zigeunare». Gananders bidrag kom inn 4. august 1780. Da akademiet gikk gjennom avhandlingen hans, ble det protokollert at forfatteren ikke hadde svart på spørsmålet om «om, när och hwarest några satt sig ner i Sverige», men skrev mest om deres språk og skikker i Finland. Gananders bidrag var det eneste dette året. Den fikk ingen gullmedalje, men fikk sølvmedaljen for «berömlig upmärksamhet och flit». Sølvmedaljen er avbildet i innledningen, samt takkebrevet som Ganander skrev da han mottok den.

Christfrid Ganander levde og virket som prest i Frantsila i Finland, den gang en del av Sverige. Gananders oppgave er en av tre svenske avhandlinger om tater og sigøynere fra 1700-tallet. De to andre er Samuel P. Björckmans *Dissertatio academica de cingaris*, fra 1730. I 1791 ga Laurentius G. Rabenius ut en avhandling kalt *Observationes historiam zigeunorum illustrantes*. Til

sammenligning, så hadde vi ikke tilsvarende avhandlinger i andre nordiske land, men i tobindsverket *Forsøg paa Norges naturlige Historie* (1752–53), skrevet av presten Erik Pontoppidan, er det beskrivelser av omreisende *fanter* i Norge. Da Ganader arbeidet med sin undersøkelse, gjennomsoekte han historisk litteratur om «tattare» og «zigenare». Han hadde også studert og snakket med dem, og visste at de sjøl kalte seg *musta kansa*, på finsk: «det svarta folket».

I Gananders søk etter romfolkets opprinnelse får vi et innblikk i vitenskapelige undersøkelser, kildebruk og kildediskusjoner på 1700-tallet. Han presenterer også flere opprinnelsesteorier. Felles for de fleste forfatterne på denne tiden er at de anser det hjemlige romfolket som en del av den europeiske sigøynerebefolkningen, med langvarige opphold i Ungarn, Bøhmen og tyrkiske områder før de vandret til Nord-Europa. Et unntak her er Erik Pontoppidan, som mener at de norske fantene var omflakkende grupper fra det norske samfunnet. Christfrid Ganander lanserte sin egen teori om at romfolket stammer fra Asia og underbygger den med å sammenligne deres utseende med kopperstikk av *asiatiske tartarer*. De «liknar våra tattares ansiktsdrag, hår, klädedrakt, seder, lävnadsätt med mera». Han mener også at likheten mellom navnene *tartar* og *tattare* viser til et slektskap. Et annet bevis Ganander fremmer er at kakerlakkene, som opprinnelige kommer fra Asia, skal ha blitt ført inn i Finland av romfolket: – «Ett stygt och svart släkte som tattarna själv».

Gananders ordvalg og gjenfortelling av historier bidro til å kontrastere romfolket mot majoritetsbefolkningen og mistenkeleggjøre dem, noe som også påpekes av redaktørene i innledningen. I deres kritiske lesning av Gananders oppgave, framhever de særlig hans gjentagende beskrivelse av romfolket, eller «tattarne». Han moraliserer,

og har ingenting til overs for deres levemåte: «deres levnad och näring är att vandra omkring, ljugas, bedra och spå, stjåla, roffa och röva». Ganander er oppgitt over at de ikke vier seg i kirken, at de sjelden gravlegges i vigslet jord og hadde også et håp om at romfolket kunne omvendes til kristne og få fast bolig. Hans kristne ideal preger teksten, og han hadde et ønske om å se de som: «nyttiga arbetare, sedligare och dygdigare lemningar av sähallet».

Christfred Gananders undersøkelse og transkriberingen av den er verdifull som kilde på flere måter. Utgivelsen bidrar til innsikt i romfolkets plass i samfunnet, kjennskap til romfolkets omreisende levesett på slutten av 1700-tallet, samt kunnskaper om språket deres. Gananders beskrivelser vitner om samtidens syn på og behandling av romfolket spesielt og minoriteter generelt. Forskningen om romfolket i Norden har vært og er mangelfull, og denne nyutgivelsen av Gananders oppgave utfyller et bilde av et folk som var på vandring i flere hundre år, og som ikke passet inn i Europas gryende nasjonalstater. *Undersökning om de så kallade tattare eller zigeuner, cingari, bohemiens: Deras härkomst lefnadsätt, språk m.m. Samt om, när och hwarest några satt sig ner i Sverige?* er derfor et interessant og viktig kildebidrag til forskningen om romfolket og tatere/reisende i Norden. Hans oppgave har sannsynligvis bidratt til det sterke skillet som etter hvert ble skapt mellom majoriteter og minoriteter på 1800-tallet, og er dermed også en viktig forskningshistorisk kilde.

Ingar Kaldal 2016. *Minner som prosesser – i sosial- og kulturhistorie*. Oslo, Cappelen Damm Akademisk. 189 sider.

Anmeldt av Marit Anne Hauan

På 189 sider, mellom permer preget av høstlige farger og dødt løv på tørre greiner, leverer Ingar Kaldal en form for grunnbok om minner. Boka, som er totalt fri for illustrasjoner, har syv sider litteraturliste og tre sider med stikkord. Tittelen *Minner som prosesser – i sosial og kulturhistorie* gir tydelig retning. Minner er prosesser. Og boka redegjør for forskning og forskningshistorie knyttet til minner, og også om innsamling og bruk av minner.

Forfatterens hovedperspektiv er at minner er noe som skjer og har skjedd i prosesser (s. 11). Det tilsier at minner ikke er produkter og ikke skal fortolkes som det. Dette perspektivet inspirerer forfatteren til å redegjøre nitid og kanskje noe langsomt om tid. Boka skal belyse to spørsmål:

Hva skjer når folk minnes noe fra sine egne liv?

Hva skjer og kan gjøres når de samme minnene tolkes og brukes, for eksempel til å skrive historie?

Og det er hvordan minner brukes i sosial- og kulturhistorie som er omrisset, ifølge forfatteren. Kaldal setter minnes aspektene sentralt og boka sentrerer rundt folks fortellinger fra eget liv slik de trer fram i lyd og skrift. Han velger å erstatte begrepet *muntlige kilder* med *muntlige minner* og *minner* for å tydeliggjøre at minneaspektene er viktigere enn om minnene er framstilt skriftlig eller muntlig. En slik presisering er kanskje nyttig for historiefaget, som folklorist gjenkjenner jeg ikke den tvetydigheten Kaldal mener begrepet byr på.

Boka har åtte kapitler som alle er tydelig definert. Han starter med å sirkle inn temaet, går videre i kapittel to til å redegjøre